

Kjønnsrolleforskningen: Berit Ås forteller

Rolleteori og rollebegrepet gikk som en farsott over den vestlige forskningsverden fra midten av det forrige århundret. Samtidig finner vi i innledningen til bokserien Kvinners Levekår og Livsløp, som Harriet Holter var en viktig mentor for, at statsviteren Helga Hernes i 1982 skriver: «Kvinneforskningen slik den har utviklet seg i det siste 10-året er et internasjonalt fenomen som oppsto omtrent samtidig med fremveksten av den nye kvinnebevegelsen.»Men i Norge startet den faktisk mye tidligere.

Berit Ås i 1981., Foto: Leif Ørnelund, Eier: Oslo Museum.

Om forfatteren

Berit Ås (1928-2024) var professor i sosialpsykologi, tidligere politiker og aktiv i kvinnebevegelsen på 1970-tallet. Som sosialpsykolog og aktivist er hun kjent for sine studier av kvinnekultur og for analysen av de fem hersketeknikker. 7. mars 2007 holdt hun dette innlegget i seminarrekken «Milepæler i 1970-årenes kvinnekamp», som Kilden arrangerte i samarbeid med Norsk Kvinnesaksforening (2006-2007).

I Oslo i 1955 skrev Erik Grønseth en utredning om *The Political Role of Women in Norway*. Samtidig fikk sosialpsykologien et løft her i landet fordi det kom Fullbright-stipendiater fra USA som alle både brukte rollebegrepet og var engasjerte i velferdsspørsmål, ikke minst i diskrimineringsproblematikk.

Men i Norge hadde vi ikke større fremmedarbeidergrupper, og samene var nærmest usynlige i det norske sosiale landskap. Vi hadde med andre ord i Norge på det tidspunkt få grupper som kunne danne grunnlag for undersøkelser av rolleadferd og fordomsfull adferd. MEN! Vi hadde kvinner!

Mange av de første doktorgrader hadde dette rolleutspillet. Det var Ragnar Rommetveits undersøkelser av unge gutter og jenters holdning til religiøse normer på Vestlandet. Det var Sverre Bruun Guldbrandsens om småbarns rolleadferd med hensyn til moralske normer og småkriminell rolleadferd blant gutter og jenter. Og det ble til slutt presentert en utmerket håndbok for rolleforskere – også internasjonalt – da Harriet Holter tok doktorgrad på verket *Sex Roles and Social Structure* i 1970. Men da hadde hun et godt grunnlag i all den rolleforskning som hadde foregått i Arbins gate på Institutt for Samfunnsforskning fra den tidlige oppstarten av dette instituttet og senere i huset i Munthes gate.

Hun hadde ansatt meg som forskningsassistent i 1959 for å foreta 24 dybdeintervjuer med gifte, kvinnelige akademikere med 2 barn, halvparten som hadde valgt husmoryrket og halvparten som hadde valgt å stå i jobb. (Husk at det nærmest var en forbrytelse i de dager «å egoistisk forlate sine små barn for å more seg» med eget yrke.)

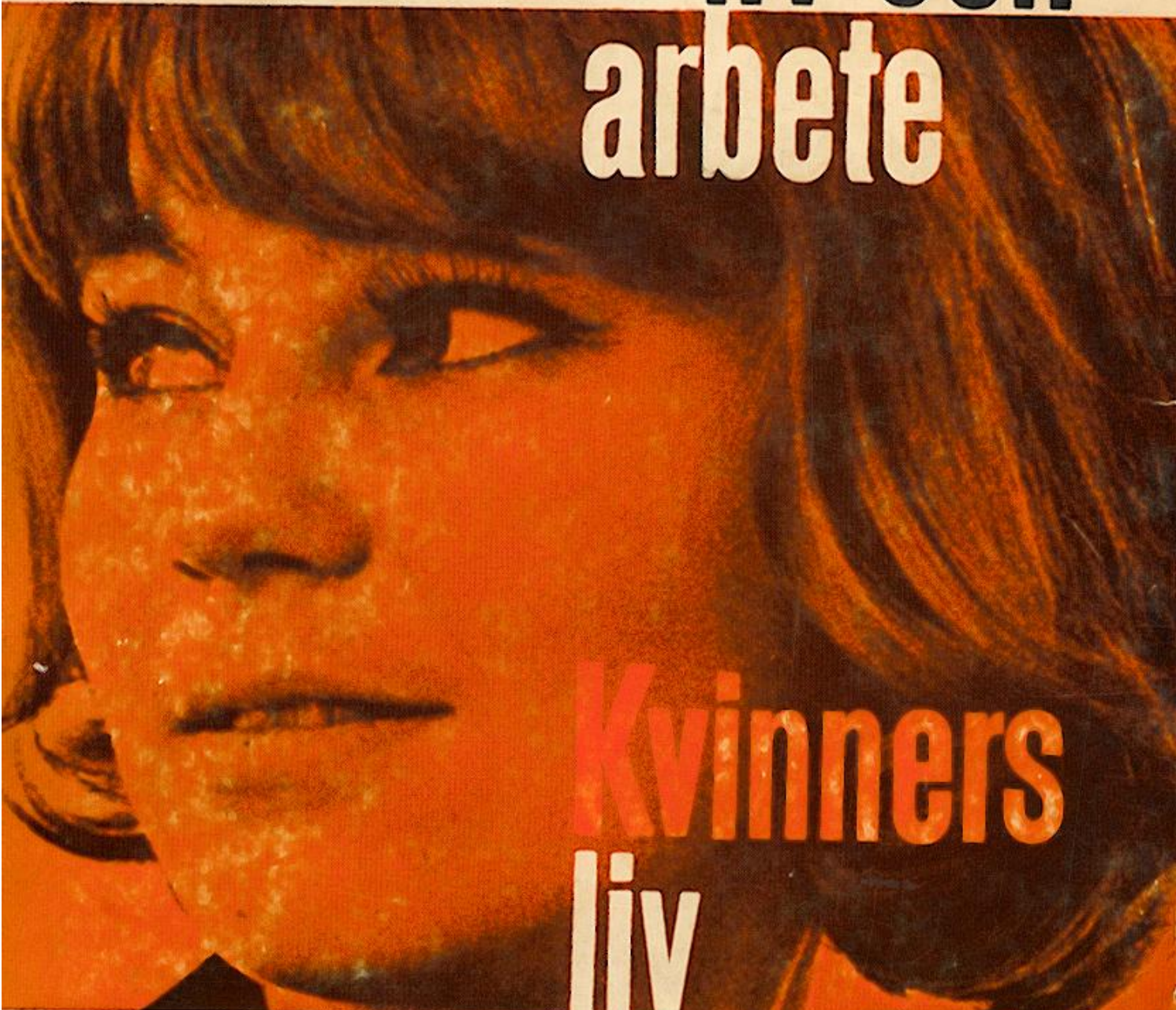
Men siden det var smått med forskningspenger, så ble jeg «satt på» av Sverre Bruun Guldbrandsen til å lage en artikkel om «Kjønnsroller og ulykker», en statistisk undersøkelse på 14 dager som endte opp i at jeg fikk et større årelangt forskningsstipend for å avklare grunnene til at f.eks. GUTTER I ALDEREN 10 - 15 ÅR HADDE 7 GANGER SÅ MANGE DØDSULYKKER SOM JENTER i Norge.

Hva var egentlig enn rolle? Var det adferden som rolleinnehaverne spilte ut i virkeligheten? Eller var det rolleheftet? Med andre ord: Hvis rollen skulle bli forstått, måtte en ikke da kjenne «skriptet»: det vil si de klare forventninger til utførelsen som stykket krevde?

Jeg nyttet meg av rolletenkningen, noe som også en rekke andre ved Instituttet gjorde: Per Tiller om farsrollen i sine undersøkelser av mannsidentifisering og rollelæring i familier der far er borte, og Harriet Holters *Work behavior and Sex Roles* fra 1964. Sammen med Willy Martiniussen og Bjørg Grønseth i 1967: *Husmoren en sosial rolle i omforming* og *Hjemmet som arbeidsplass: Studier av husmorens situasjon ...*. Antropologen Jan Brøgger utga bok om *Roller og rollespill* og Grønseth boka om *Familie og kjønnsroller* så sent som i 1976, der 11 samfunnsforskere, menn og kvinner, deltok med bidrag.

LÖNELÖNNSRÅDET
LÖNELÖNNSRÅDET

Kvinnors liv och arbete

Kvinnors liv og arbeid

SVENSKA OCH NORSKA STUDIER AV ETT AKTUELLT SAMHÄLLSPROBLEM

Faksimile av den banebrytende boka Kvinnors liv och arbete : Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem fra 1962. Blant de norske bidragsyterne var Harriet Holter og Per Olav Tiller.

I denne korte innledningen vil jeg ha kommet til å ha oversett en rekke viktige undersøkelser foretatt av kollegaer og av kvinner spesielt i andre land. Boka av Alva Myrdal og den engelske Viola Klein om «Women's Two Roles» var en slik bok. Men viktigere var det i et forskningsmiljø som enda manglet en feministisk vitenskapskritikk, at vi brukte de begrep og metoder som var utviklet av våre mannlige foregangsmenn i samfunnsvitenskapen.

Hva var egentlig enn rolle? Var det adferden som rolleinnhaverne spilte ut i virkeligheten? Eller var det rolleheftet? Med andre ord: Hvis rollen skulle bli forstått, måtte en ikke da kjenne «skriptet»: det vil si de klare forventninger til utførelsen som stykket krevde?

Fra min egen forskning ble det viktig å skjelne mellom rolleadferden, de sterke forventninger som lå bak utøvelsen, og senere interaksjonen mellom forventninger og den resulterende adferd. Hvis forventningene til menns og kvinners adferd når det gjelder å ta sjanser, utøve sterk og modig adferd, delta i vågestykker og ikke oppføre seg pusete i SITUASJONER DER ANGST, FORSIKTIGHET OG REDSEL KUNNE HA REDDET LIV, VILLE DA TILSKRIVING AV SLIK ADFERD TIL GUTTER OG JENTER SETTE DET ENE KJØNN I STOR FARE?

Min mangeårige forskning på forventningenes kraft resulterte i at jeg også fikk midler til å gå inn i forskning om kvinners og menns adferd i trafikken, i arbeidsulykker i industrien og i fritidsaktiviteter. Det førte meg inn i katastrofeforskning og i hvilke roller alminnelige mennesker kunne komme til å spille under slike forhold, både de menneskeskapte, som i fangeleire og under krig, og de naturskapte, som under tornadoer og oversvømmelser.

Men viktigst ble det å gå inn i hva filosofer og tidlige sosiologer og språkforskere hadde å bidra med.

Fra filosofien henter vi det faglige bidrag fra George Edward Moore's verdilære og spesielt fra Ingjald Nissens bok om MORALFILOSOFI OG HERSKETEKNIKK. Her får vi et bidrag til debatten blant kvinneforskere om rolleinnholdet er fast og uforanderlig til om det er kulturbetinget og om det er foranderlig.

“

Jeg heller vel helst til at rollene er kulturskapte i måten de strukturelle variabler i et samfunn utvikles. Men at biologiske ulikheter spiller en viss rolle.

Dette spørsmål lenker seg til debatten om kvinneadferd i hovedsak er biologisk eller kulturbestemt. I Norge var det så vidt jeg husker professor Hanne Haavind som mente at begrepet var uheldig, nettopp fordi det opprettholdt en statisk rolleoppfatning.

Jeg heller vel helst til at rollene er kulturskapte i måten de strukturelle variabler i et samfunn utvikles. Men at biologiske ulikheter spiller en viss rolle. Hva likestillingspolitikken da må gå ut på, er at en personlig frigjøring må tilskrive samme verdimengde til den noe forskjelligartede fysiologiske utvikling hos kjønnene.

Det blir diskriminerende når kvinnefrigjøringen skjer på mannssamfunnets premisser alene, og det først er når Grete Waitz løper hurtigere enn alle menn at vi blir likestilte. Eller når vi er i stand til å bokse like smertefulle skader på våre partnere i bokseringen, eller er like gode bombeskytere fra F-16-fly over sivilbefolkningen i Irak. (På den annen side vet vi at de biologiske forskjeller skulle ha ført kvinnene til månen som de første astronauter, siden vi fortærer og avgir bare 80 % av hva menn gjør i en romkapsel, og har større dekstriksitet og tar mindre volum.)

Men selv når vi vet at likheter og diskriminering er kulturskapte, så er forventningsdelen av rollen vanskelig å endre. Det er derfor Moore blir viktig som skriver om «Den urimelige forventnings problem» og om hvor vanskelig det er å endre det som har sitt historiske, gjerne religiøse, grunnlag. Alle disse problemene er gjennomgått i den store boka om rolleteori, *Role Theory*, som kom ut i USA i 1966, det året jeg dro som gjesteprofessor til universitetet i Missouri for å møte og studere under redaktøren av denne boka.

Da ble det også klart for meg hvor mye makt det ligger i å ha definisjonsmakten med hensyn til grupper og individers adferd og tilgang på privilegier. Jeg tar opp problemet i en artikkel om at kanskje mitt kvinnekulturbegrep må vike plassen for begrepene kaste” og «klasse» i framtiden, hvis ulikhetene mellom de store masser av kvinner og menn i alle land reguleres slik at det er kvinnene som blir fattigere og fattigere, og menn som blir rikere og rikere.

“

Rolleforskningen ga i sin tid opphav til mye ny tenkning, ikke minst til språkforskningen, slik utallige kvinner (og menn) har dokumentert språkets diskriminerende karakter både i det leksikale språk, i kroppsspråk og billedspråk.

Men at forventningspressets forskjellighet skal reduseres eller endres i kvinners favør, er avhengig av hvor bevisste kvinner selv er på disse store strukturelle, symbolske og psykologiske føringene. Det avgjøres også i vår forståelse av makt og av den statsvitenskapelige og

sosialpsykologiske forståelse at makt alltid er «a relationship between two agents, it is not an absolute attribute of a singel agent» (Cratwrights 1. regel om maktens vesen).

Rolleforskningen ga i sin tid opphav til mye ny tenkning, ikke minst til språkforskningen, slik utallige kvinner (og menn) har dokumentert språkets diskriminerende karakter både i det leksikale språk, i kroppsspråk og billedspråk. Også i kunstuttrykk (litteratur og billedkunst) opprettholdes statiske kvinnebilder, og i metaforene trekker vi på dem i klassisk litteratur fra i Medea og Kjøpmannen fra Venedig til Per Gynt og Brand. Hvis vi da ikke gjør et skikkelig unntak for Gerd Brantenbergs *Egalias Døtre* og hennes senere behandling av språkulikheter i sin skjønnlitteratur.

Se også

- [Kvinneforskning: et nytt fagfelt](#)

Kilder

- [Mest skjellsettende i sin samtid](#)
Om Harriet Holters kjønnsrolleforskning.

1970-TALLETS KVINNEKAMP

Av Berit Ås, 2007

Last ned | Del

Meldinger ved utskriftstidspunkt 22. oktober 2026, kl. 23.15 CEST

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.